O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 4

2026

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research

Volume 2 Issue 4
2026

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro jurnali

4-son
2026

Международный журнал современных научно-технических исследований

Том 2 Выпуск 4
2026

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas’ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay’ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O’zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O’zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O’zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro‘yxatidan o‘tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O‘zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© “O‘zMU Jizzax filiali” – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko‘chasi, 259-uy.

International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research (IJCSTR)
VOLUME 2 ISSUE 4/ ISSN 2181-3884

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA EVTAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Omonova Muxlisa Dustnazar qizi

Alfraganus universiteti, dotsent.
e-mail: omonovamuxlisa15@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0005-8766-5332

Annotatsiya.

Maqolada raqamli ta'lim muhitida evtagogik yondashuv asosida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslari yoritilgan. Ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish metodi orqali evtagogika, o'quv faoliyatini o'zini o'zi boshqarish va o'zini o'zi belgilash nazariyalarining tadqiqot muammosiga aloqador jihatlari o'rganilgan. Nazariy umumlashtirish natijasida mustaqil ta'lim olish kompetensiyasining motivatsion-maqsadli, axborot-tahliliy, tashkiliy-faoliyatli va refleksiv-baholash tarkibiy qismlari ajratilgan. Ularni rivojlantirishga yo'naltirilgan raqamli topshiriqlar hamda baholash ko'rsatkichlari taklif etilgan. Talabaning asoslangan tanlovi, mustaqillikning bosqichma-bosqich kengaytirilishi va rivojlantiruvchi qayta aloqa muhim pedagogik shartlar sifatida asoslangan. Ishlab chiqilgan tavsiyalar nazariy-metodik xususiyatga ega bo'lib, ularning samaradorligi empirik tekshirishni talab etadi.

Kalit so'zlar: evtagogika, raqamli ta'lim muhiti, mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi, o'quv avtonomiyasi, o'zini o'zi boshqarib o'rganish, refleksiya, elektron portfolio, individual ta'lim trayektoriyasi.

РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ЭВТАГОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Омонова Мухлиса Дустназар кизи

Университет Альфраганус, доцент.

Аннотация.

В статье рассматриваются теоретико-педагогические основы развития компетенции самостоятельного обучения студентов на основе эвтагогического подхода в цифровой образовательной среде. Посредством теоретического анализа научной литературы изучены аспекты эвтагогики, теории саморегулируемого обучения и теории самодетерминации, связанные с исследуемой проблемой. В результате теоретического обобщения выделены мотивационно-целевой, информационно-аналитический, организационно-деятельностный и рефлексивно-оценочный компоненты компетенции самостоятельного обучения. Предложены цифровые задания и показатели оценивания, направленные на развитие указанных компонентов. Обосновано, что осознанный выбор студента, поэтапное расширение самостоятельности и развивающая обратная связь являются важными педагогическими условиями. Разработанные рекомендации носят теоретико-методический характер, а их эффективность требует эмпирической проверки.

Ключевые слова: эвтагогика, цифровая образовательная среда, компетенция самостоятельного обучения, учебная автономия, саморегулируемое обучение, рефлексия, электронное портфолио, индивидуальная образовательная траектория.

DEVELOPING STUDENTS' INDEPENDENT LEARNING COMPETENCE THROUGH A HEUTAGOGICAL APPROACH IN A DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT

Omonova Muxlisa Dustnazar qizi

Alfraganus University, Associate Professor.

Abstract.

The article examines the theoretical and pedagogical foundations for developing

students' independent learning competence through a heutagogical approach in a digital learning environment. Through a theoretical analysis of scholarly literature, the study explores aspects of heutagogy, self-regulated learning theory, and self-determination theory relevant to the research problem. Based on theoretical synthesis, four components of independent learning competence are identified: motivational and goal-oriented, informational and analytical, organizational and activity-based, and reflective and evaluative. Digital learning tasks and assessment indicators aimed at developing these components are proposed. Students' informed choice, the gradual expansion of learner autonomy, and developmental feedback are substantiated as essential pedagogical conditions. The proposed recommendations are theoretical and methodological in nature, and their effectiveness requires empirical validation.

Keywords: heutagogy, digital learning environment, independent learning competence, learner autonomy, self-regulated learning, reflection, electronic portfolio, individual learning trajectory.

Kirish. Ta'limning raqamli transformatsiyasi oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etish bilan birga, talabaning bilim olishdagi ishtiroki va mas'uliyatini ham qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Elektron ta'lim platformalari, ochiq ta'lim resurslari, virtual hamkorlik vositalari va raqamli baholash imkoniyatlari talabalarga auditoriya mashg'ulotlaridan tashqarida ham bilimlarini muntazam boyitish uchun sharoit yaratadi. Biroq ta'lim resurslarining mavjudligi mustaqil o'rganishning samaradorligini o'z-o'zidan ta'minlamaydi. Buning uchun talaba o'zining ta'limiy ehtiyojlarini aniqlashi, o'quv maqsadlarini belgilashi, ishonchli manbalarni tanlashi, faoliyatini rejalashtirishi va erishilgan natijalarni tanqidiy baholay olishi zarur. Shu jihatdan raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirish oliy ta'lim pedagogikasining muhim tadqiqot masalalaridan biridir.

Mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi talabaning topshiriqni o'qituvchi yordamisiz bajarishi bilangina chegaralanmaydi. U bilim olish ehtiyojini anglash, maqsadga muvofiq o'rganish strategiyalarini tanlash, vaqt va resurslarni boshqarish, axborotni tahlil qilish hamda o'z faoliyatini refleksiv baholashni qamrab oladi. Mazkur kompetensiyaning rivojlanishi talabaning yangi vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, o'z bilimlaridagi bo'shliqlarni aniqlashi va ularni bartaraf etish yo'llarini izlashida namoyon bo'ladi. Raqamli muhitda esa ushbu jarayon axborot manbalarining ishonchliligini tekshirish, raqamli vositalardan maqsadli foydalanish va chalg'ituvchi omillar sharoitida o'quv faoliyatini boshqarish kabi vazifalar bilan boyiydi. Binobarin, mustaqil ta'limni tashkil etishda topshiriqlar hajmini oshirishdan ko'ra, talabaning o'rganish jarayonini ongli boshqarish qobiliyatini shakllantirishga e'tibor qaratish lozim.

Ushbu masalani o'rganishda evtagogik yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Evtagogika ta'lim oluvchining o'z o'rganish jarayonini belgilashi, ya'ni nimani, qanday usulda va qanday mezonlar asosida o'rganishga doir qarorlarda faol ishtirok etishini nazarda tutadi. Bunda talaba tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi subyekt sifatida emas, balki o'z ta'limiy ehtiyojlari, tajribasi va kasbiy maqsadlari asosida o'rganish yo'lini shakllantiruvchi ishtirokchi sifatida qaraladi. Evtagogik yondashuvning pedagogik ahamiyati o'quv natijasini baholash bilan bir qatorda, shu natijaga olib kelgan maqsadlar, tanlangan strategiyalar va qarashlarni ham qayta tahlil qilish imkoniyatida namoyon bo'ladi. Natijada mustaqil ta'lim alohida topshiriqlarni bajarish faoliyatidan talabaning o'z rivojlanishini boshqarish jarayoniga aylanishi mumkin.

Raqamli ta'lim muhiti evtagogik yondashuvni amalga oshirish uchun turli pedagogik imkoniyatlarni taqdim etadi. Jumladan, elektron portfoliolar talabaning o'quv faoliyati va rivojlanish natijalarini jamlashga, refleksiv kundaliklar o'rganish jarayonidagi qiyinchiliklar hamda tanlangan yechimlarni tahlil qilishga, onlayn hamkorlik vositalari esa muqobil fikrlarni muhokama qilish va o'zaro fikr-mulohaza olishga xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, ushbu vositalarning samarasi ularning qanday pedagogik maqsadda qo'llanilishiga bog'liq. Agar raqamli platformadan faqat material joylashtirish va bajarilgan topshiriqlarni qabul qilish uchun foydalanilsa, talabaning ta'limiy qarorlar qabul qilish imkoniyati cheklanganicha qoladi. Shuning uchun raqamli vositalarni qo'llash talabaning maqsad belgilashi, resurs tanlashi, o'rganish usullarini sinab ko'rishi va natijalarni asoslab berishini qo'llab-quvvatlovchi faoliyatlar bilan uyg'unlashtirilishi zarur.

Evtagogik yondashuvni joriy etish o'qituvchining vazifalarini ham mazmunan yangilaydi. O'qituvchi o'quv jarayonining ilmiy va metodik yo'nalishini ta'minlash bilan birga, talabaga o'z maqsadlarini aniqlashtirish, mos resurslarni tanlash va o'zlashtirish natijalarini baholashda ko'maklashadi. Bunda talabaga beriladigan erkinlik uning tayyorgarligi, fan mazmuni va kutiladigan ta'lim natijalariga muvofiq bosqichma-bosqich kengaytirilishi lozim. Aks holda, yetarli yo'riqnoma va qayta aloqasiz berilgan mustaqillik o'quv faoliyatining tarqoqlashishiga olib kelishi mumkin. Demak, evtagogik ta'limni tashkil etishda talabaning tashabbusi bilan pedagogik qo'llab-quvvatlash o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muhimdir.

Mazkur maqolada tadqiqot muammosi raqamli muhit taqdim etayotgan mustaqil o'rganish imkoniyatlarini talabaning o'z ta'limini belgilash va boshqarish faoliyatiga aylantirishning pedagogik asoslarini aniqlash sifatida qo'yiladi. Tadqiqotning maqsadi — raqamli ta'lim muhitida evtagogik yondashuv asosida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy-pedagogik asoslari va amalga oshirish shartlarini yoritishdan iborat. Ushbu

maqsad doirasida mustaqil ta’lim olish kompetensiyasining mazmunini aniqlashtirish, evtagogik yondashuvning imkoniyatlarini ochib berish hamda raqamli vositalarni maqsad belgilash, mustaqil izlanish va refleksiv baholash jarayonlari bilan uyg‘unlashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Raqamli ta’lim muhitida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish masalasini o‘rganishda evtagogika, o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish va o‘zini o‘zi belgilash nazariyalarini o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilish muhimdir. Ushbu yo‘nalishlar talabaning ta’lim jarayonidagi faolligini turli jihatlardan izohlaydi: evtagogika o‘rganish yo‘lini belgilashga, o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish faoliyatni tashkil etishga, o‘zini o‘zi belgilash nazariyasi esa faoliyatning motivatsion asoslariga e’tibor qaratadi. Mazkur nazariyalarni farqlash mustaqil ta’limni faqat o‘qituvchi ishtirokisiz bajariladigan topshiriqlar sifatida talqin qilishning oldini oladi.

Evtagogikaning dastlabki nazariy asoslari Stewart Hase va Chris Kenyonning «From Andragogy to Heutagogy» nomli maqolasida bayon etilgan [1]. Mualliflar andragogik yondashuvdan ta’lim oluvchi o‘z o‘rganishini belgilaydigan yondashuvga o‘tish imkoniyatlarini muhokama qiladilar. Ularning qarashlarida ta’lim oluvchining avvalgi tajribasi, tashabbusi va yangi vaziyatlarda faoliyat yurita olish salohiyati muhim o‘rin egallaydi. Mazkur asarning tadqiqot mavzusi uchun ahamiyati shundaki, u talabaning mustaqilligini topshiriqni bajarish usulini tanlash doirasidan kengaytirib, o‘rganish ehtiyojlari va yo‘nalishini belgilash bilan bog‘lashga asos yaratadi. Ushbu fikrdan kelib chiqib, raqamli muhitdagi mustaqil ta’limda talabaga resurs tanlash bilan birga, o‘rganiladigan muammoni aniqlashtirish imkoniyatini ham berish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Biroq maqola konseptual xususiyatga ega bo‘lib, uni evtagogikaning samaradorligini tajribada tasdiqlovchi dalil sifatida qabul qilish to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Lisa Marie Blaschkening «Heutagogy and Lifelong Learning: A Review of Heutagogical Practice and Self-Determined Learning» nomli tadqiqoti evtagogik yondashuvni masofaviy ta’lim va raqamli texnologiyalar bilan bog‘lab tushuntiradi [2]. Muallif ta’lim oluvchining avtonomiyasi, refleksiya hamda mavjud bilim va ko‘nikmalarni murakkab vaziyatlarda qo‘llash salohiyatiga e’tibor qaratadi. Maqolada Web 2.0 vositalarining ta’lim oluvchi yaratadigan kontentni, mustaqil axborot izlashni va individual o‘rganish yo‘lini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari yoritilgan. Ushbu qarashlar mazkur tadqiqotda raqamli muhitni materiallarni yetkazib beruvchi platforma emas, balki talabaning izlanishi va bilim yaratish faoliyatini tashkil etuvchi muhit sifatida ko‘rib chiqishga asos bo‘ladi. Masalan, talabaning tanlangan muammo bo‘yicha elektron portfolio tuzishi va o‘z qarorlarini izohlashi ushbu tamoyillarga mos pedagogik faoliyat sifatida taklif etilishi mumkin. Bu misol maqolamiz doirasidagi metodik talqin bo‘lib, manbada o‘tkazilgan alohida tajriba natijasi emas.

Blaschke va Hase tomonidan yozilgan «Heutagogy and Digital Media Networks: Setting Students on the Path to Lifelong Learning» nomli maqolada evtagogikaning raqamli ta’lim bilan aloqasi yanada rivojlantirilgan [3]. Mualliflar ta’lim oluvchining faol qaror qabul qilishi, o‘z imkoniyatlariga ishonchi, refleksiya, metakognitsiya hamda qat’iy chiziqli ketma-ketlik bilan cheklanmagan o‘rganishni asosiy tamoyillar sifatida ko‘rsatadilar. Ularning yondashuvida raqamli media turli resurslar, insonlar va o‘quv faoliyatlarini bog‘lovchi ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur qarashdan kelib chiqib, mustaqil ta’limni tashkil etishda barcha talabalarni bir xil resurs va bajarish tartibi bilan cheklash o‘rniga, umumiy ta’lim natijalari doirasida muqobil o‘rganish yo‘llarini taklif etish mumkin. Shuningdek, mualliflar tavsiflagan pedagogika–andragogika–evtagogika davomiyligi talabaning tayyorgarligiga muvofiq mustaqillik darajasini bosqichma-bosqich kengaytirishni tushuntirishga yordam beradi.

Mustaqil ta’lim olish kompetensiyasining faoliyatga oid jihatlarini aniqlashtirishda Barry J. Zimmermanning «Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview» nomli maqolasi muhim nazariy manbadir [4]. Unda o‘quv faoliyatini o‘zini o‘zi boshqarish talabaning o‘z o‘rganish jarayonida faol ishtirok etishi, maqsadlarini belgilashi, tegishli strategiyalardan foydalanishi va faoliyatini baholashi bilan bog‘liq jarayon sifatida yoritiladi. Ushbu yondashuv mustaqil ta’lim kompetensiyasini kuzatiladigan harakatlar orqali tavsiflash imkonini beradi. Jumladan, talabaning o‘quv rejasini tuzishi, bajarilgan ishlarni kuzatib borishi va qiyinchiliklarga qarab o‘rganish usulini o‘zgartirishi baholash uchun mazmunli ko‘rsatkichlar bo‘lishi mumkin. Zimmerman qarashlarini evtagogika bilan aynanlashtirish mumkin emas: o‘quv faoliyatini boshqarish oldindan belgilangan vazifa doirasida ham amalga oshiriladi, evtagogika esa talabaning o‘rganish yo‘nalishini belgilashdagi ishtirokini ham qamrab oladi. Shu sababli mazkur nazariya evtagogik yondashuvning o‘rnini bosuvchi emas, balki uning amaliy mexanizmlarini izohlovchi asos sifatida qo‘llaniladi.

Talabaning mustaqil o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini tushuntirishda Richard M. Ryan va Edward L. Decining «Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being» nomli maqolasi alohida ahamiyatga ega [5]. Mualliflar avtonomiya, kompetentlik va boshqalar bilan aloqadorlikni asosiy psixologik ehtiyojlar sifatida tavsiflaydilar. Ushbu ehtiyojlarning qondirilishini qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy sharoitlar ichki motivatsiya va o‘zini o‘zi boshqarish uchun muhim hisoblanadi. Ushbu nazariya asosida raqamli mustaqil ta’limni tashkil etishda tanlov imkoniyati bilan birga, tushunarli talablar, rivojlantiruvchi fikr-mulohaza va hamkorlikni ham ta’minlash zarurligi haqidagi pedagogik xulosaga kelish mumkin. Masalan, talabaga loyiha mavzusini tanlash imkoniyatini berish avtonomiyani qo‘llab-quvvatlasa, aniq baholash mezonlari va o‘qituvchi maslahati uning o‘z imkoniyatlarini anglashiga yordam beradi. Demak, mustaqillik talabaning o‘quv jarayonida yolg‘iz qolishini anglatmaydi.

Tahlil qilingan adabiyotlar bir-birini to‘ldiruvchi nazariy asoslarni taqdim etadi. Hase va Kenyon talabaning o‘z o‘rganishini belgilashiga, Blaschke ushbu jarayonni raqamli vositalar yordamida qo‘llab-quvvatlashga, Zimmerman o‘quv

faoliyatini ongli boshqarishga, Ryan va Deci esa mustaqil faoliyatning motivatsion sharoitlariga e'tibor qaratadilar. Ushbu qarashlarni umumlashtirib, mazkur maqolada mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini ta'limiy ehtiyojni aniqlash, maqsad belgilash, resurs va strategiyalarni tanlash, faoliyatni boshqarish hamda natijalarni refleksiv baholash qobiliyatlarining birligi sifatida talqin qilish taklif etiladi. Bu ta'rif ko'rib chiqilgan nazariyalarning mualliflik sintezidir.

Shunday qilib, tanlangan manbalar evtagogik yondashuvning nazariy imkoniyatlarini asoslaydi, biroq ular muayyan oliy ta'lim muassasasida uning samaradorligi avtomatik tarzda ta'minlanishini ko'rsatmaydi. Mazkur maqola doirasida aniqlashtirilishi lozim bo'lgan masala — evtagogika tamoyillarini raqamli mustaqil ta'lim topshiriqlari, pedagogik qo'llab-quvvatlash va baholash ko'rsatkichlari bilan qanday uyg'unlashtirishdir. Bunda asosiy e'tibor foydalanilayotgan texnologiyalar soniga emas, balki talabaning o'rganishga doir qarorlarining mustaqilligi va asoslanganligiga qaratilishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot nazariy xarakterga ega bo'lib, unda ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish metodi qo'llaniladi. Ushbu metod raqamli ta'lim muhitida evtagogik yondashuv asosida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishga oid tushunchalar, nazariy qarashlar va pedagogik shartlarni aniqlashtirishga yo'naltiriladi. Tahlil materiallarini adabiyotlar sharhida ko'rib chiqilgan S. Hase va C. Kenyonning evtagogikaga, L. M. Blaschkening evtagogika va raqamli ta'limga, B. J. Zimmermanning o'quv faoliyatini o'zini o'zi boshqarishga hamda R. M. Ryan va E. L. Decining o'zini o'zi belgilash nazariyasiga bag'ishlangan ilmiy ishlari tashkil etadi [1–5]. Mazkur manbalar tadqiqot muammosiga bevosita aloqadorligi, nazariy tushunchalarni yoritishi va mualliflik qarashlarini asl ilmiy nashrlar orqali tekshirish imkoniyati asosida tanlanadi.

Nazariy tahlilning asosiy birligi sifatida talabaning mustaqil o'rganish faoliyatini izohlovchi ilmiy tushunchalar va nazariy mulohazalar olinadi. Manbalar ta'limiy ehtiyojni aniqlash, o'quv maqsadini belgilash, resurs va strategiyalarni tanlash, o'rganish jarayonini boshqarish hamda natijalarni refleksiv baholash mezonlari asosida o'rganiladi. Bunda har bir muallifning talaba mustaqilligi, o'qituvchining qo'llab-quvvatlovchi vazifasi va raqamli vositalarning pedagogik imkoniyatlariga doir qarashlari ajratib ko'rsatiladi. Evtagogika, o'zini o'zi boshqarib o'rganish va motivatsion avtonomiya tushunchalarining mazmuniy chegaralariga e'tibor qaratilib, ularni bir-biriga tenglashtirishdan saqlaniladi.

Tahlil jarayoni manbalardagi asosiy tushunchalarni ajratish, ularning tadqiqot muammosiga aloqador mazmunini sharhlash va o'zaro bog'liqligi asosida nazariy xulosalarni shakllantirish ketma-ketligida tashkil etiladi. Shu asosda mustaqil ta'lim olish kompetensiyasining tarkibiy jihatlari hamda ularni raqamli muhitda rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin bo'lgan pedagogik shartlar asoslanadi. Keyingi bo'limda keltiriladigan o'quv vaziyatlari va topshiriqlar ushbu nazariy xulosalarni tushuntiruvchi mualliflik misollari sifatida beriladi. Tadqiqotda tajriba-sinov o'tkazish va statistik natijalarni baholash nazarda tutilmaganligi sababli, ishlab chiqilgan tavsiyalar samaradorligi tasdiqlangan natijalar sifatida emas, balki empirik tekshirishni talab etadigan nazariy-metodik takliflar sifatida talqin qilinadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ilmiy adabiyotlarning nazariy tahlili raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishni o'quv materiallaridan erkin foydalanish imkoniyati bilan cheklab bo'lmasligini ko'rsatadi. Evtagogik yondashuv nuqtayi nazaridan talaba o'rganish ehtiyojini anglash, maqsadni belgilash, resurs va strategiyalarni tanlash hamda erishilgan natijalarni baholashga doir qarorlarda faol ishtirok etishi lozim. Hase va Kenyonning ta'lim oluvchi o'z o'rganishini belgilashi haqidagi qarashlari [1] hamda Blaschkening raqamli vositalar orqali individual o'rganish yo'lini qo'llab-quvvatlashga doir mulohazalari [2] asosida mustaqil ta'limning markaziy xususiyati sifatida talabaning ta'limiy qarorlarni asoslab qabul qilishi ajratildi. Ushbu bo'limdagi natijalar nazariy umumlashtirishlardan iborat bo'lib, keltirilgan vaziyatlar ularni tushuntirish uchun ishlab chiqilgan metodik misollardir.

Nazariy tahlil asosida mustaqil ta'lim olish kompetensiyasining motivatsion-maqsadli, axborot-tahliliy, tashkiliy-faoliyatli va refleksiv-baholash tarkibiy qismlari ajratildi. Mazkur tarkib muayyan manbadan tayyor holda olinmagan, balki ko'rib chiqilgan nazariy qarashlarni tadqiqot maqsadiga muvofiq umumlashtirish orqali shakllantirilgan. Motivatsion-maqsadli tarkib talabaning o'rganishga bo'lgan ehtiyojini anglashini; axborot-tahliliy tarkib manbalarni tanlash va tekshirishini; tashkiliy-faoliyatli tarkib o'quv jarayonini rejalashtirish va boshqarishini; refleksiv-baholash tarkib esa o'z natijalari va qo'llagan usullarini qayta ko'rib chiqishini ifodalaydi. Ularning raqamli ta'limdagi namoyon bo'lishi 1-jadvalda tizimlashtirildi.

1-jadval. Evtagogik yondashuv asosida mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy-metodik tavsifi

Tarkibiy qism	Evtagogik mazmuni	Raqamli muhitdagi topshiriq namunasi	Baholash uchun taklif etilayotgan ko'rsatkich
Motivatsion-maqsadli	Talaba o'z bilimidagi ehtiyojni aniqlaydi va umumiy fan natijalariga mos individual maqsad belgilaydi.	Elektron kundalikda «Nimani bilaman? Nimani o'rganishim kerak? Bu menga nima uchun zarur?» savollariga javob yozish.	Maqsadning aniqligi, o'quv ehtiyojiga mosligi va tanlovning asoslanganligi.

Tarkibiy qism	Evtagogik mazmuni	Raqamli muhitdagi topshiriq namunasi	Baholash uchun taklif etilayotgan ko‘rsatkich
Axborot-tahliliy	Talaba o‘rganish manbalarini mustaqil tanlaydi va ularning ishonchliligini tekshiradi.	Bir muammo yuzasidan ilmiy maqola, ochiq kurs materiali va internet xabarini solishtirib, manba tanlovini izohlash.	Mualliflik, dalillar, nashr sanasi va mavzuga muvofiqlikni hisobga olishi.
Tashkiliy-faoliyatli	Talaba o‘rganish ketma-ketligi, vaqt va usullarni belgilaydi, zaruratga ko‘ra rejasini o‘zgartiradi.	Elektron ish rejasini tuzish, bajarilgan bosqichlarni qayd etish va qiyinchilik yuzaga kelganda muqobil usul tanlash.	Rejaning bajariluvchanligi, faoliyatning izchilligi va o‘zgarishlarning asoslanganligi.
Refleksiv-baholash	Talaba natija bilan birga, unga olib kelgan maqsad va strategiyalarni ham tahlil qiladi.	Elektron portfolioga dastlabki ish, qayta ishlangan variant va o‘zgarishlar izohini joylashtirish.	Xatolar sababini tushuntirishi, natijani mezonlar bilan baholashi va keyingi vazifani belgilashi.

Manba: [1–5] adabiyotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan. Ko‘rsatkichlar empirik validatsiyadan o‘tkazilmagan.

Jadvalda ajratilgan tarkibiy qismlarning o‘zaro bog‘liqligini «Raqamli ta’lim resursining ishonchliligini baholash» mavzusidagi mustaqil topshiriq orqali tushuntirish mumkin. Dastlab talaba o‘zida mavjud qiyinchilikni, masalan, internetdagi pedagogik tavsiyalar orasidan dalillarga asoslangan materialni ajratishda qiynalayotganini aniqlaydi. Shundan so‘ng u «Tanlangan mavzu bo‘yicha uch xil manbaning ishonchliligini belgilangan mezonlar asosida baholash va xulosani asoslash» maqsadini shakllantiradi. Bu vaziyatda maqsad topshiriqni bajarish talabi bilan talabaning shaxsiy o‘quv ehtiyojini bog‘laydi. O‘qituvchi esa maqsadning fan mazmuniga muvofiqligini aniqlashtirishga ko‘maklashadi.

Keyingi bosqichda talaba ilmiy maqola, ochiq ta’lim resursi va ijtimoiy tarmoqdagi tavsiyani tanlab, ularning muallifi, dalillari, foydalanilgan adabiyotlari va qo‘llanish doirasini tekshiradi. Bunda manbaning qidiruv natijalarida birinchi o‘rinda chiqishi yoki ko‘p ko‘rilgani uning ilmiy ishonchliligini tasdiqlovchi mezon sifatida qabul qilinmaydi. Talaba har bir materialning kuchli va cheklangan tomonlarini yozma ravishda izohlaydi. Mazkur topshiriqning evtagogik xususiyati manbalarni mustaqil topish bilangina emas, balki ularni nima sababdan tanlaganini va o‘z o‘rganish maqsadiga qanday bog‘laganini tushuntirishida ham namoyon bo‘ladi.

Tashkiliy-faoliyatli tarkib talabaning o‘rganish jarayonini vaziyatga moslashtirishida namoyon bo‘ladi. Masalan, talaba dastlab mavzuni videodars orqali o‘rganishni rejalashtirishi, biroq undagi fikrlarning manbalari ko‘rsatilmaganini aniqlagach, ilmiy maqolalarga murojaat qilishi mumkin. Bunday o‘zgarish o‘quv faoliyatidagi tasodifiy chekinish sifatida emas, balki maqsadga erishish uchun strategiyani asosli ravishda qayta tanlash sifatida talqin qilinadi. Zimmerman yoritgan o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish tamoyillari [4] ushbu jarayonning faoliyatga oid tomonini tushuntiradi. Evtagogik jihat esa talabaning o‘rganish yo‘lini qayta belgilashga doir qarorni o‘zi qabul qilishida ko‘rinadi.

Refleksiv-baholash tarkibini rivojlantirish uchun talabaning yakuniy xulosasini dastlabki qarashlari bilan solishtirish muhimdir. Masalan, u ish boshida «Ko‘p tavsiya etilgan resurs eng ishonchli hisoblanadi» degan fikrga tayangan bo‘lishi mumkin. Tahlildan so‘ng bu mezonning yetarli emasligini anglab, muallif malakasi, dalillar sifati va foydalanilgan manbalarni tekshirish zarurligi haqida xulosa chiqaradi. Bunda talaba bajarilgan ishdagi xatoni tuzatish bilan birga, o‘z qarorining dastlabki asosini ham qayta ko‘rib chiqadi. Ushbu faoliyat Blaschke yoritgan refleksiya va ikki halqali o‘rganish tamoyilining metodik ifodasi sifatida qaralishi mumkin [2].

Nazariy tahlil o‘qituvchining qo‘llab-quvvatlashi talaba mustaqilligini rivojlantirishning zarur shartlaridan biri ekanini ham asoslaydi. Talabaga tanlov imkoniyatini berish aniq talablar va qayta aloqaga bo‘lgan ehtiyojni bekor qilmaydi. Ryan va Decining motivatsiyaga doir qarashlari [5] asosida o‘quv faoliyatida avtonomiya, o‘z imkoniyatini his etish va boshqalar bilan aloqadorlikni birgalikda qo‘llab-quvvatlash muhimligi kelib chiqadi. Shu bois mustaqil topshiriqda umumiy ta’lim natijalari va sifat mezonlari oldindan aniqlashtirilishi, mavzu, resurs yoki taqdim etish shakliga doir tanlovlar esa talabaning tayyorgarligiga mos ravishda kengaytirilishi taklif etiladi. Masalan, tajribasi kam talabaga manbalarni baholash uchun yo‘naltiruvchi savollar berilishi, keyingi topshiriqlarda esa shu savollarni talabaning o‘zi shakllantirishi mumkin.

Tahlil natijasida raqamli vositaning mavjudligi bilan evtagogik faoliyatning tashkil etilishi o‘rtasida farq borligi aniqlandi. Elektron platformaga tayyor referat yuklash talabaning mustaqil qaror qabul qilganini yetarli darajada ko‘rsatmaydi. Aksincha, ishning dastlabki rejasi, manba tanlash izohi, qayta ishlangan variantlari va refleksiv xulosasi jamlangan elektron portfolio o‘rganish jarayonini baholash uchun ko‘proq asos beradi. Blaschke va Hase ta’kidlagan ta’lim oluvchi faolligi, metakognitsiya va individual o‘rganish yo‘li [3] shu turdagi topshiriqlarni loyihalashga nazariy tayanch bo‘la oladi.

Shunday qilib, tadqiqotning nazariy natijasi sifatida mustaqil ta’lim olish kompetensiyasining to‘rtta o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismi, ularning raqamli faoliyatdagi ifodasi va baholash uchun dastlabki ko‘rsatkichlari taklif etildi. Evtagogik yondashuvni amalga oshirishning asosiy pedagogik shartlari sifatida talabaning asoslangan tanlovi, mustaqillikning bosqichma-bosqich kengaytirilishi, rivojlantiruvchi qayta aloqa hamda o‘rganish jarayonini aks ettiruvchi refleksiv

faoliyat ajratildi. Ushbu natijalar metodik topshiriqlarni ishlab chiqishga asos bo‘lishi mumkin; ularning talabalar kompetensiyasiga ta’siri esa keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim.

XULOSA

Raqamli ta’lim muhitida talabalarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishga oid adabiyotlarning nazariy tahlili evtagogik yondashuvning pedagogik imkoniyatlarini ochib berdi. Mazkur yondashuvda talabaning mustaqilligi topshiriqlarni o‘qituvchi ishtirokisiz bajarish bilangina chegaralanmay, o‘z ta’limiy ehtiyojlarini aniqlash, maqsadlarini belgilash, o‘rganish resurslari va strategiyalarini tanlash hamda natijalarini asosli baholashida namoyon bo‘ladi. Shu sababli mustaqil ta’limni tashkil etishda talabaning o‘quv faoliyatiga doir qarorlar qabul qilish imkoniyati va ushbu qarorlar uchun mas’uliyatini birgalikda rivojlantirish muhimdir.

Tadqiqot doirasida mustaqil ta’lim olish kompetensiyasining motivatsion-maqsadli, axborot-tahliliy, tashkiliy-faoliyatli va refleksiv-baholash tarkibiy qismlari nazariy jihatdan ajratildi. Ularning o‘zaro uyg‘unligi talabaning o‘rganishga bo‘lgan ehtiyojini amaliy faoliyatga aylantirishi, axborotni tanqidiy saralashi, o‘z faoliyatini vaziyatga moslashtirishi va keyingi rivojlanish vazifalarini belgilashi uchun asos bo‘lishi mumkin. Elektron portfolio, refleksiv kundalik va individual o‘quv rejasi ushbu jarayonlarni tashkil etish hamda kuzatishga xizmat qiluvchi vositalar sifatida tavsiya etildi. Bunda raqamli vositalarning pedagogik ahamiyati ularning soni yoki texnik imkoniyatlari bilan emas, balki talabaning ongli va mustaqil o‘rganishini qay darajada qo‘llab-quvvatlashi bilan belgilanadi.

Evtagogik yondashuvni amalga oshirishda talabaning tanlov erkinligini aniq ta’lim natijalari, tushunarli baholash mezonlari va rivojlantiruvchi qayta aloqa bilan uyg‘unlashtirish zarur. O‘qituvchi talabaning tayyorgarligiga mos yo‘riqnoma va maslahat berib, uning mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini bosqichma-bosqich kengaytirishi lozim. Tadqiqotda taklif etilgan tarkibiy qismlar, pedagogik shartlar va baholash ko‘rsatkichlari raqamli mustaqil ta’lim topshiriqlarini loyihalash uchun nazariy-metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularning samaradorligi tajriba-sinov orqali tekshirilmaganligi sababli, talabalar kompetensiyasidagi o‘zgarishlarni baholash va taklif etilgan ko‘rsatkichlarni empirik tekshirish keyingi tadqiqotlarning muhim vazifasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hase S., Kenyon C. From Andragogy to Heutagogy // Ulti-BASE In-Site. – 2000. – December. – URL: https://researchportal.scu.edu.au/esploro/outputs/journalArticle/From-andragogy-to-heutagogy/991012821597602368.

2. Blaschke L. M. Heutagogy and Lifelong Learning: A Review of Heutagogical Practice and Self-Determined Learning // The International Review of Research in Open and Distance Learning. – 2012. – Vol. 13, № 1. – P. 56–71. – DOI: https://doi.org/10.19173/irrodl.v13i1.1076.

3. Blaschke L. M., Hase S. Heutagogy and Digital Media Networks: Setting Students on the Path to Lifelong Learning // Pacific Journal of Technology Enhanced Learning. – 2019. – Vol. 1, № 1. – P. 1–14. – DOI: https://doi.org/10.24135/pjtel.v1i1.1.

4. Zimmerman B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // Theory Into Practice. – 2002. – Vol. 41, № 2. – P. 64–70. – DOI: https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2.

5. Ryan R. M., Deci E. L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being // American Psychologist. – 2000. – Vol. 55, № 1. – P. 68–78. – DOI: https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68.